

УСТОЙЛИВЫЕ ФОРМУЛЫ МАЎЛЕНЧАГА ЭТЫКЕТУ ДОПІСАЎ Ф.С. КМІТЫ-ЧАРНАБЫЛЬСКАГА

Д.А. Руклянскі
Магілёў, МДУ імя А.А. Куляшова

Вывучэнне маўленчага этыкету з пункту гледжання сучаснай навукі аб мове заўсёды выклікала значную цікавасць у лінгвістаў. Аднак вялікае значэнне мае даследаванне нормаў маўленчага этыкету не толькі сучасных, але і мінулых стагоддзяў, паколькі практыка старажытнага ліставання выпрацавала пэўную сістэму камунікацыйных правілаў, што ў далейшым знайшло сваё адлюстраванне ў сучаснай традыцыі вядзення перапіскі [1, 12].

Адзначым, сённяшняе ліставанне адрозніваецца формай і зместам з-за прыналежнасці маўлення да пэўнага стылю: афіцыйна-справавога, гутарковага, публіцыстычнага ці мастацкага. Што да старажытнага ліставання, то яно з лінгвістычнага пункту гледжання на сённяшні дзень амаль не вывучана. Лісты XVI стагоддзя не маюць прынцыповых адрозненняў, аднак асаблівасці ідыястылю яскрава бачны ў адборы асобных словаформаў, словазлучэнняў, сказаў, што цалкам залежыць ад таго, хто куды і каму пісаў. Дарэчы, у структурных частках лістоў мінулых стагоддзяў могуць даслоўна паўтарацца ўстойлівыя формулы маўленчага этыкету – спалучэнні слоў, якія адрозніваюцца адносным пастаянствам лексічнага складу і сінтаксічнай структуры і выконваюць пэўную камунікацыйную функцыю.

Яркім прыкладам такіх тэкстаў, дзе ўжываюцца падобныя канструкцыі, з’яўляецца веставая карэспандэнцыя Філона Сямёнавіча Кміты-Чарнабыльскага.

Актуальнасць даследавання заключаецца ў тым, што ўстойлівыя формулы этыкету ў допісах Ф.С. Кміты-Чарнабыльскага дагэтуль не даследаваліся.

Мэта даследавання – выдзяленне і апісанне асобных формулаў у адпаведных маўленчых сітуацыях; характарыстыка іх граматычнай і сінтаксічнай структуры, лексічнай і камунікацыйнай семантыкі.

Матэрыял і метады. Матэрыялам для даследавання паслужылі допісы (лісты) Ф.С. Кміты-Чарнабыльскага. Галоўным метадам у даследаванні з’яўляецца апісальны.

Вынікі і іх абмеркаванне. У допісах Ф.С. Кміты-Чарнабыльскага назіраем аб’яднанне разнастайных па сваёй будове ўстойлівых формулаў. Адзначым, канструкцыі, што ўласна называюцца адрасата ўнутры ўстойлівай формулы, таксама ствараліся па пэўных стандартах і звычайна ўяўляліся як паслядоўнасць прыдатку (сацыяльная прыналежнасць адрасата, што змяшчае яго экспрэсіўныя характарыстыкі: *княже бискупе виленский; пане воевода виленский; панове рада Великого княжества Литовского*), этыкетнага азначэння і імя ўласнага адрасата: **Освеционные ясновельможные милостивые; велебный в Крестусе, а ясновельможный милостивый; найяснейший милостивый**).

Ва ўстойлівых формулах допісаў прысутнічаюць фрагменты, што набліжаюць тэкст да справавога стылю. Так сустракаюцца канструкцыі, адпаведныя простаму няпоўнаму сказу, дзе дзейнік апушчаны, а выказнік выражаны канструкцыяй “чалом біць”: *Только покорне чолом бью пану моему милостивому; так и во власной речи моей, покорне и ниско чолом бью пану моему милостивому* [2, 47].

Акрамя гэтага, у лістах Ф.С. Кміты-Чарнабыльскага сустракаюцца такія ўстойлівыя формулы, дзе сам аўтар называе самога сябе, прычым з выкарыстаннем асабістых прыдаткаў, што падкрэслівае яго сацыяльную прыналежнасць: *<...> А я, слуга вашей панской милости, маючи таковую ведомость того ж часу и тое години другого есьми штега, Олексея Надавца, там же ещё до границ выслал, абы што певного и неомыльного, выведалишися, мне знать давали* [2, 49]; *<...> Дошло мне, найнижшого служебника вашей панскей вельможности, моего милостивого государя, ласкавое милостивое писание вашей панскей милости* [2, 51]; *<...> яко ж я, служебник вашей п(анскей) м(илости), о том в день и в ночи пильность чиню* [2, 51]; *<...> естли тые вси новины у ведомость е(го) к(оролевской) м(илости) от мене, слуги е(го) м(илости) государского и в(аших) м(илостей) панов рад* [2, 57]; *я вже, слуга в(аших) м(илостей), мам за свое* [2, 61].

Варта звярнуць увагу на той факт, што большая колькасць пасланняў характарызуецца ўстаўкамі ўстойлівых формул маўленчага этыкету, якія выконваюць функцыю звязкі

папярэдняй часткі паведамлення з наступнай: <...> **Ваши милости, панове мои милостивые, о всем том рачте ведать. А я, слуга в(аших) м(и)л(остей), што слышу, то пишу и пильность коло того овде великую чиню и штосяколькок потом поновит не омешкам вашей панской вельможности давать знать буду** [2, 50]. Такая пабудова выкладу спрыяе лёгкаму ўсведамленню адрасатам атрыманых звестак, падрыхтоўвае яго да ўспрымання наступнай новай інфармацыі, а ўстаўкі ўстойлівых формул ці спалучэнняў эмацыяна наладжваюць яго на пэўны лад. Таксама допісам Ф.С. Кміты-Чарнабыльскага ўласцівы складаныя граматычныя формулы-канструкцыі, унутры якіх, акрамя звароту да адрасата і ўказання на сацыяльнае становішча адрасанта, закладзена прычына самога звароту: <...> **А проше пана своего милостивого, абым я, нижшии слуга в(ашей) п(анской) м(илости), вже тое нендзы моее больш на той Орши не терпел: або мене з ней одменить рачте, або за милостивыми причинами в(ашими) м(илостями) панскими опатрение пристойное учинить, а заслужоное мое з скарбу, абы за милостивыми теж причинами в(аших) м(илостей) панскими е(го) м(илость) государ заплатить розказать рачил** [2, 59]. З фрагмента бачым, што дадзены ўрывац з’яўляецца складаным сказам з рознымі відамі сувязі, у кожнай частцы якога выкарыстоўваюцца выдзеленыя ўстойлівыя формулы-маркеры, гэта прыдае ўсяму выказванню эмацыяна-экспрэсіўную афарбоўку, а далучэнне эпітэтаў павагі нават да другасных элементаў “за милостивыми причинами” кажа аб сумленнасці, шчырасці і адданасці аўтара. У наступным выпадку назіраецца награвашчванне этыкетных формул-зваротаў, што ўдакладняюцца выкарыстаннем узмацняльных элементаў: <...> **Яко малое писание мое принявши до ушу в(ашей) п(анской) м(илости) милостиве, с покорю ниско чолом быю, для всемогучого бога, не труднечи до мене, слуги своего, ручки своее панское, але, хотя малому хлопяти своему панскому, до мене, служебника унижонного в(ашей) м(илости), што ж колькек ку вырозуменню моему рач з ласки в(ашей) м(илости) панское розказать отписать** [2, 72].

Значную цікавасць для разгляду маюць формулы маўленчага этыкету, у якіх закладзена семантэма “выражэнне добрых пажаданняў адрасату”. Напрыклад: <...> **Тым далей в(ашу) м(илость), государинню мою милостивую, больш не труднечи, а от всемогучаго бога зычечы в(ашей) п(анской) милости з е(го) м(илостию) паном троцким, государем моим милостивым и з милым, фалёбным потомством способного здоровья и во всех щастливостех фортунного панования, себе з найпокорнейшими службами моими залецам, с покорю моею просечи, абым не опушон не был** [2, 75]. Як відаць, унутры ўстойлівых формулаў назіраюцца мастацкія ўкрапванні “от всемогучаго бога”, “фалёбным потомством”, “фортунного панования”, “во всех щастливостях”. Выкарыстанне такіх дадатковых элементаў надае ўстойлівым формулам асобы, незалежны, статус сярод іншых сінтаксічных адзінак, арганічна зліваючыся з імі і ствараючы нават самастойны тэкстаўтваральны ўзровень.

Заклучэнне. Такім чынам, на падставе прыведзеных вышэй назіранняў можна зрабіць наступныя высновы: устойлівыя формулы маўленчага этыкету з’яўляюцца неад’емнай часткай тагачаснага ліставання. У лістах Ф.С. Кміты-Чарнабыльскага яны маюць важную ролю ў кампазіцыйна-структурным аспекце, бо ў залежнасці ад іх знаходжання ў пэўных частках тэксту яны атрымліваюць розную камунікацыйную накіраванасць і семантычную награвашку. Таксама дадзеныя канструкцыі ў допісах аўтара характарызуюцца ўскладненнем іншымі, дадатковымі, элементамі, што ўзмацняе сэнс і ролю ўсёй канструкцыі ўвогуле. Устойлівыя формулы ў лістах Ф.С. Кміты-Чарнабыльскага могуць выконваць наступныя функцыі:

- азначальная функцыя (для абазначэння сацыяльнага статусу адрасанта);
- звязальная функцыя (калі ўстойлівыя формулы маўленчага этыкету з’яўляюцца звязальным ланцугом аднаго інфармацыйнага блоку з іншым);
- удакладняльная функцыя (пры абазначэнні прычыны ці іншых акалічнасцей сітуацыі);
- тэкстаўтваральная функцыя (пры награвашчванні ўстойлівых элементаў у сказе).

Разам з гэтым трэба адзначыць, што ў іншых лістах разгледжаныя ўстойлівыя адзінкі выкарыстоўваюцца рэгулярна.

1. Формановская, В.И. Речевой этикет и культура общения. – Высш. школа, 1989. –156 с.
2. Коршунаў А.Ф. Лісты Ф.С. Кміты-Чарнабыльскага і Баркулабаўскага хроніка – жывыя сведкі гісторыі / А.Ф. Коршунаў // Помнікі старажытнай беларускай пісьменнасці. – Мінск : Навука і тэхніка, 1975. – С. 41–107.